

Topografičke crtice

o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve.

Napisao

Fr. Stip. Zlatović.

(Nastavak v. br. 2. god. 1896.)

VI. Županija Kninska.

Hrvati napučiše u prvom doseljenju liepu i pitomu kninsku okolicu, sagradiše jaki grad Knin i po njemu prozvaše ustrojenu županiju, koju medju najstarijim spominje u X. veku Const. Porfirogenit. Ona se pružala i zauzimala plodna polja: Kninsko, Kosovo i Petrovopolje, lug do Strmice, Plavno do Zrmanje i široke ravnice izmedju Krke i Čikole, te medjašila od iztoka Psetskom i Cetinskom županijom, od juga Sminjskom i Zagorskom, od zapada Bribirskom i Podgorskom, a sa sjevera Krbavskom i Psetskom.

Županija plodna, bila je dobro napučena i imala bogate gospoštine i tvrde gradove. Poglavitni grad Knin smatrao se rad svoje jakosti ključem Hrvatske, bio je sielom županije, kašnje prestolnicom hrvatskih kraljeva, gdje su oni obično stanovali, sabore držali, i povelje dielili: *hoc actum est in Teneno* (Rački, Mon. VII. 118.) *Sedes enim hujus regis et solium in Tenen.* (Rački, Mon. VII. 481.)

Stare listine pišu: *Tzena*, *Tenen*, *Tenena*, *Teninium*, *Tinninium* i slično. Spominju se razni župani, koji su kraljske povelje potvrđivali: god. 1076. *Jurina tenenstico* (Rački, Mon. VII. 113). God. 1187. *iuppano Cathlo tyniensi.* (Cod. dipl. II. 117.)

Kašnje županija došla u vlast velmoža Nelepića, koji ju održaše do polovice XIV. vieka.

Gradovi.

1. *Knin.* Na strmu i klisurastu brdu sv. Spasa, od hiljadu godina cjelokup, još se uzdrži hrvatski grad Knin, sa kašnjim dometcima turskim i mletačkim. Obzidan dvostrukom ogradom visokih zidova sa podzemnim i medjukućnim hodnicima. Turci poslie g. 1522. uz staru tvrđavu nadogradiše srednju, a Mletčani iza g. 1688. donju; tako sačinjavaju tri tvrđave jednu poviš druge, sdružene mostovima i jarugama razstavljene. Rad njegove jakosti bi proglašen branikom kršćanskim, a na krajini: krvavom košuljom, rad mnoge krvi okolo njega prolivene.

Po smrti zadnjega gospodara svojega Ivaniša bana Nelepića mienjao je Knin gospodare: hrvatsko-ugarske te bosanske kraljeve, te opet hrvatsko-ugarske, pak godine 1522. turske; a od godine 1649. pak 1688. mletačke, pak francuzke. Napokon se povratio svomu hrvatskomu kralju god. 1813.

Tvrđjava kninska bijaše samo branik *Castrum* velikoga kninskoga varoša, gdje kralj P. Krešimir na polovici XI. vieka uzpostavi hrvatskoga biskupa.

Po nekih biljezih rekao bih, da je i Knin sagradjen na ruševini nekog latinskog grada. To dokazuju rimski nadpisi, kameni urezi rimskoga sloga, upotrebljeni u gradjevinama hrvatskih bazilika, novci i komadi opeka i zemljana posudja po zemlji razstrkani. Neki ciene, da je tude stala *Arduba* (?), ali ne odgovara *Cassiovu* opisu. Na površju uzka strmenita brda, stari grad Knin pružao se od juga k sjeveru blizu jedan kilometar duljine.

2. *Oton*. Na sjevernom kraju županije, prama Zvonigradu u Lici s lieve strane rieke Zrmanje, nad selom Otonom, u kninskoj občini, na vrh visoka oštruljasta humca, stoji velika obla kula staroga grada Otona, a okolo iste ruševine ograđa i dvorovâ. O njemu ne imamo uspomenâ, ali valja da su ga Turci uzeli kada i Knin, te kao suvišna zapustili. Već je i obla kula razpolovljena i sjeverna strana oborena do zemlje. S južne strane uza nju diže se iz ruševinâ velik komad ograde.

3. *Tuklac — Tukleč — Plavno*. Pravo na tromedji izmedju Bosne, Like i Dalmacije nad Plavnom u kninskoj občini, uz dugu provalu, kud je morao biti put za Bosnu, na sjevero-zapadnom kraju planine Orlovače, koja razstavlja Strmicu od Plavna, na strmu briegu visi se stari medjašni grad Tuklac, spomenut u nagodbi Sigizmunda kralja sa Mletčanima g. 1433. Još mu je samo obla kula cjelokupa, te ju seljani nazivlju *kadca*. Preostaje nešto zidinâ velike ograde i temelji kućišta. Sve je ostalo sa zemljom sraženo.

4. *Plavno*. Od grada Tuklaca u jug vide se velike ruševine grada *Plavna*, koji iza odlazka Turaka (1688.) Mletčani još bolje utvrdiše i, kao medjašnu tvrdjavu, čuvaž do pada skupnovlade. — Neki ciene, da je na Plavnu bilo sielo Psetske županije (?). Nije moguće, da je psetska županija dopirala do Plavna, niti je moguće, da bi joj tu sielo bilo, pošto se sterala daleko k iztoku do Livna, k sjeveru do Plive, a k zapadu do Krbove, te da je na tom zakutku mogla imati svoje središte, razstavljeno velikimi planinama od ostale županije.¹ Serdar Šimić podpisivao se *Comandante della fortezza di Plavno*, god. 1718. U istom selu nalazi se i njegova tvrda kula.

5. *Strmica*. Na sjever od Knina u selu Strmici, kninske občine, vide se na krševitu grebenu ostanci temeljâ tvrdjave, koja se kao medjašna spo-

¹ Medju rotnim sudcima „stola kninskoga“ g. 1451. spominju se Tomaš i Radivoj Bojničići iz *Plavna*. (V. Klaić: Opis zem. g. ob. Hrv. II. str. 57.) O. Ur.

minje g. 1433. u nagodbi Sigizmunda kralja s Mletčanima. Zauzeše ju Turci god. 1522. i dopade u vlastništvo bega Kulinovića. Imala je oblu kulu i jaku ogradu, ali ju god. 1715. naši digoše u lagum i tad je srušena do temelja. Mletačko izvješće god. 1630. o njoj kaže: *Stermizza loco piccolo murato*. (Starine XIV. 184.) Ot. Frano Appendini uze njezine ruševine za one latinskoga grada *Stridon* (!).

6. *Topolje*. Na iztok od grada Knina kod izvora i vodopada rieke Krke na Topolju, s desne strane, stajase tvrda kula na obranu mosta, gdje Nelipići potukoše vojsku i zaslužniše Jurja Šubića kliškoga u prvoj polovici XIV. vieka (1325.). Ona je razrušena do temelja, a mjesto joj održa naziv *gradina*. Po vrh brda nešto starih zidina viri iz ruševinâ.

7. *Brkljačina kula*. Na južnom kraju sela Biskupije, Kninske občine, pri jezeru, na osamljenu kuku stoji četvrtasta jaka kula, a niže iste druge utvrde, koje danas zovu Brkljačinom polačom. Valja da je na tom mjestu čuvala prolaz, kojim je iz Cetine put salazio. Mletačko izvješće god. 1630. spominje: *è un castelletto*. (Starine XIV. 184.)

8. *Petrovac*. S istočne strane brda Promine, nad kosovačkim klancem i selom Tepljuhom, a nad razvalinama liburnskoga grada *Promone* u drniškoj občini, na šiljastu humcu stoje ruševine kulâ i ogradâ tvrdoga grada Petrovca, koji je možda ime dao Petrovupolju. U vrieme prvih turskih provala bio je zapušten, te ga sad vrieme hara i obara. Mletačko izvješće god. 1626. kaže: *Petrovaz loco cinto di muro disabitato*. (Starine XVII. 116.)

9. *Štikovo*. Nad selom Štikovo s južne strane brda Kozjaka u drniškoj občini bijaše tvrda kula, koju spominje mletačko izvješće god. 1626. *Sticovo loco murato ma disabitato*. (Starine XVII. 116.) Danas joj traga neima.

10. *Drniš*. Sa jugoistočne strane varoša Drniša, povrh strmih klisura s desne strane potoka Čikole, stoji tvrdi grad Drniš sa velikom oblom kulom i dvostrukom ogradom. Na njemu je vas način i raspored gradjevine kao i kod ostalih starih gradova; al mu nigdje uspomene prije god. 1522., kada ga Turci naseliše i prostran varoš opasaše ogradom. Pod generalom Foscolom naši ga na juriš osvojiše i po običaju zapustiše. Do malo, opet ga Turci zaposjedoše i održaše do godine 1684. Zapušten opet, bez prestanka ga ruše i njegovim kamenjem nove kuće grade. Mletačko izvješće god. 1626. kaže: *Dernis città murata che gira circa mezzo miglio et ha un castelletto disabitato*. (Starine XVII. 116.)

11. *Ključice*. Pod selom Ključ u drniškoj občini župe Miljevaca, prama selu Garišu, s desne strane Čikole, na strmoj klisuri stoji liep i prostran grad Ključice sa visokom oblom kulom, gospodskimi dvorovi i velikimi kućami, opasan visokom ogradom. (Viestnik hrv. arkeol. društva god. 1885. Br. 4.) U XIV. vieku u njem zapoviedahu velmože Ivan i Konstantin Nelipić, koji rad njega imadoše duge prepirke s primorskim gradovima i s Mletča-

nima. Spominje se u nagodbi Sigizmunda kralja s Mletčanima god. 1433. Kašnje ga osvojiše Turci i zapustiše, te se i nespominje u mletačkim izvješćima god. 1626. i 1630.

12. *Lavičar*. Iznad skradinskoga buka (ili vodopada), gdje se Čikola slieva u Krku, na lievoj strani, u Šibenskoj občini, nad riekom vide se povrh strma humca, ruševine staroga grada, i to samo temelji ograde i unutrašnjih sgrada. Narod po navadi, kad mu nezna imena, zove ga Babingrad. Taj grad god. 1335. ponudio je neki Stjepša, vlastnik, Mletčanom. (Starine I. 407.—409.) Sva je prilika, da su to ostanci grada velmože Nelipića, koji se iza Ključica spominje u nagodbi kralja Sigizmunda s Mletčani god. 1433. imenom *Lavizzar*, jer u svoj okolici, nigdje drugoga biljega nema tomu gradu. Bit će ga Turci zauzeli kao i Ključić pa zapustili. Bijaše Ključić na nepristupnoj klisuri, te se dobro održao, a Lavičar na briegu nad vodom, te čobani svalili kamenja u rieku kao i Rogovu.

13. *Kamičak*. Pri iztočnom kraju tjesnača, izmedju visovačkoga jezera i rožkoga slapa, na kraj sela Brištani miljevačke župe, drniške občine, povrh samograda oble klisure vide se ostanci gradića Kamička s lieve strane nad riekom. Zadnji mu gospodari bijahu velmože Utješenovići. Na njemu se rodi slavni kardinal Juraj, koji je dugo vladao sudbinom Erdelja i Ugarske. Još su mu cijeli temelji ograde i četvrtasta kula s jugozapadne strane. Klisura, na kojoj je sagrađen, tako je nepristupna, da je uza nju u živu kamenu usječen uzak prolaz. Zapušten od gospodara, i Turci ga zapustiše. Grad Rogovo preko rieke na desnoj strani ostaje mu u zapad. U njem se rodila majka kardinala Jurja, Martinušička.

14. *Bogočin-Bogetić*. U selu Bogetiću, župe Promine na zapad, a u jug prama manastiru Arhangjelu, u kninskoj občini, pružio se od brine klisurast lakat brda i na njem se vide ostanci ograde i utvrdâ staroga grada *Bogočina*, kojemu zadnji gospodari bijahu gospoda Bogetići, a davnije velmože Martinušići. Ostavljen od gospodara, a Turcim suvišan, ostade zapušten, te ga seljani bez prestanka razkopavaju i njegovim gotovim kamenjem svoje kuće grade.

15. *Šušelj*. Na južnom kraju brda Promine, nad selom Razvadje, drniške občine, povrh klisurasta grebena, diže se prorovana visoka obla kula i oko iste razvale ogradâ i kuća grada Šušelja, što ga spominje mletačko izvješće god. 1626.: *Hotiblich cinto di mura o con un castelletto disabituto*. (Starine XVII. 116.) Drugo god. 1630.: *Hotiblich da altri chiamato Supelich*. (Starine XIV. 180.) Kao nepotrebit od Turaka zapušten i razrovan od tražioca blaga.

16. *Nečven*. Na kraj sela Nečvena k zapadu, u župi Promini, kninske občine, povrh vrletnih i strmih klisura, nad riekom Krkom s lieve strane,

stoje razrovani ostanci velikog i liepoga grada Nečvena. Riedko je koji drugi onakovim rasporedom i ukusom gradjen! Velika obla kula, redovitim šavovi četvrtasta kamena i pasovi zaobljenim s dvora i iz nutra, pokaziva, da nije na njoj štedjeno novca ni dobra ukusa. Ograda jaka i visoka, prostrana dvorišta i visoke kuće sve odaje bogate gospodare. Obla je kula prorovana i razpolovljena, najviše od tražioca blaga; ali su zidovi liepih kuća većinom cjelokupi. Grad kao da visi nad riekom sa zapada, ali na iztok pruža mu se ravno pitomo polje sve do brda Promine. S ote strane bijaše županijska varoš, sva razorena, samo što joj se vide temelji liepe crkve i gdje kojih kuća. Grad bijaše velmožâ Nelipića kninskih, a prama njemu s desne strane rieke liepi grad Čučevo, bibrirskih Šubića. Ovi su gradovi u takovoj blizini, da bi se mogao razgovarati s jednog na drugi. Dvoje ti spominju:

a) Takmu medju te dvie moguće hrvatske porodice na početku XIV. vieka.

b) Da su gradjeni za stražu mosta i poglavitog puta izmedju Bukovice i Kotarâ iz jugoiztočne Dalmacije, gdje su u ono doba gospodari primali poreze od putnika i trgovaca, kao što bijaše kod Klisa i kod Ključica. Turci su Nečven održali sve do god. 1684. U njem su držali: bega, agu, dizdara i kadiju krčkoga, kojih se vlast pružala do Drniša i do Knina. Po turskom odlazku zapušten i već na pola razrušen. Mletačko izvješće god. 1630. kaže: *Necven alquanto meno grande di Dernis, ha un castello assai forte.* (Starine XIV. 180.)

VII. Zagorska županija.

Ovu županiju nespominje Const. Porfirogenit, te bi se moglo suditi, da je kašnje utemeljena, a njezino zemljište da je možda u početku pripadalo dridskoj; nego pošto je Zagorje osamljeno i zaokruženo planinama, koje su ga od ostalih župa razstavljale, bilo je naravno, da se uredi u posebnu županiju. Od sjevera stoji veliko i dugo brdo Moseć od Drniša do Nehorića; od iztoka i juga velike strane nad Gizdavcem, Prugovom i Konjskom do Klisa; od jugo-zapada Kozjak sve od Klisa i niz kaštelanska brda do Labina, te na Snižnicu do Boraje; od zapada Trtar do jezera Prukljana i do Čikole. Medjašila je sa županijami od iztoka kninskom, — od juga kliškom i dridskom, — od zapada i sjevera kninskom. — Listine spominju župane god 1074.: *Vlcina sagorsticum.* (Cod. dipl. I. 174.) Opet god. 1080. *Vilcina sagosticum* (Rački Mon. VII. 132.), god. 1088. *Dragoslavi sagorstici.* (Rački Mon. VII. 149.) Zagora je svakolika krševita, posuta brdim i briegovima, te nije mogla biti vrlo napućena, niti po njoj gošpodštinâ ni tvrdih gradova. Označit ćemo one, koje nam pismene uspomene zabilježiše, ili se podrtime ili predaja od njih u narodu održala.

Gradovi.

1. *Visoka.* Gdje li bijaše sielo ove županije, gdje glavni grad, od nikud nam nije poznato; nego, kako je mjesto Visoka nasred Zagore, i neko je

prvenstvo imalo nad ostalim selima, kao za ustrojenja obćina na početku ovog vieka, kad imadijaše svojega Sindika. U davnije doba u tom je selu bio biskupski namjestnik, dekan; pa je možda i prije uživala prvenstvo i bila sielom ciele županije. Visoka leži medju selom Nevestom, Utorim i Sratokam u drniškoj obćini. Prošlih vjekova imadijaše svoj tvrđi gradić, kako nam tvrdi Ot. Vinjalić u svom djelu Comp. Storico R. p. „Pietro Vojslauich signore del *castello di Visoca*, colle decime manteneva le guardie di quel castello (*di Visoca*) come facevano i suoi antecessori e davano al Capitolo di Knin 15 Cechini. I preti lo citarono al vescovo di Sebenico Sisgorich pretendendo tutta la decima“. To bijaše o polovici XV. vieka, danas mu spomene neima.

2. *Bogočin*. Izmedju sela Nevesta, Unešića i Koprna u drniškoj obćini, na vrh visoka i oštruljasta huma stoje poderine i razrovane ruševine malahna gradca. Cienimo, da to bijaše tvrđi gradić, što ga je na početku XIV. vieka sagradio velmoža Kosto Nelipić, gospodar Ključica, na medjašim Trogirskim i rad njega imao prepirakâ s Trogiranim i Mletćanima. Ruševine zovu Bogočin?¹

3. *Brnjica*. U selu Brnjici župe Konjevratske, u šibenskoj obćini, na lievoj obali Čikole prama Ključicu put iztoka, bijaše tvrđa kula, odkud knez Nelipić potra zemlje Mladina III. Šubića, a spominje ju listina iz god. 1344.: *Benica in districtu sibenici*. (Ljubić. Mon. II. 214.)

4. *Goriš*. U selu Gorišu župe Konjevratske, u šibenskoj obćini, s lieve strane Čikole na jug prama gradu Ključicu, Šibenčani sagradiše god. 1342. tvrđu kulu protiv Ključicu Nelipićâ. (Ljubić. Mon. II. 162. 206.)

5. *Labin*. Od sela Prapatnice do Labina, pravcem od iztoka k zapadu, pruža se veliko brdo Labinica, u trogirskoj obćini. Na iztočnom kraju toga brda, na zapad sela Labina, vide se sgromilane ruševine staroga gradca, tako zvana *Gradina*. Tu je bio stari gradac *Castrum Labena*, *Labenitza*, *Albona*, spomenut u listini god. 1078.: . . . *tota jurisdictione castris Albona, Radosichi et Sminae, quae sitae sunt intra montes* (Cod. Diplom. I. 164. i dalje). U XV. vieku Labin i Radošić bijahu kao gospoštine u vlastničtvu hrvatskih banova i kliških zapovjednika.

6. *Radošić*. Od Labina k jugoiztoku, na medjašu obćine trogirske i Lećevičke, selu Radošiću na iztok, kod crkve sv. Jurja, povrh oble glavice vide se sgromilane ruševine staroga gradca. I to se mjesto zove *Gradinom*. Radošić se spominje od doba narodnih kraljeva u listini P. Krešimira god. 1078. (Cod. dipl. I. 164.), a i kašnje više puta. (Rački Mon. VII. 115. i dalje.) Gospoštinu darova kralj Vladislav god. 1407. djevojci Petrici. (Arkiv

¹ Mi smo zajedno sa O. Marunom, predsjednikom našeg društva, posjetili ljetos glavicu Bogočin, ali na njoj nadjosmo samo na vrhu veliku predhistoričku gomilu i okružnastu ogradu, a nikakovih tragova u živo gradjenih zidova.

za povjest . . . knjiga VII. 68.) Radi njega kliški zapovjednici imadoše čestih zadjevica s Trogiranima.

7. *Znojilo*. Istim pravcem prama brdu Labinici pruža se od sjeveroiztoka drugo, izmedju Suhoga Dolca i Prapatnice, u trogirskoj občini. Na iztočnom kraju tog brda, povrh visoka humca još se vide razrovani temelji tvrde kule i jakih ograda stara gradca. Kad su započele u drugoj polovici XV. vjeka turske provale, Trogirani su u njemu držali dobru stražu protiv turskih četnika, kako Sanudo u svojim uspomenama često bilježi.

VIII. Županija zminjska.

Sva je prilika, kako sudi dr. Rački, da Const. Porf. a županija *ἡ Νίvx* nije drugo nego Smina, više krat spomenuta u starim listinama i crkovnim odlukama. „Mallem in Constantini Nina supponere mendum pro *Σμίνvx* id est županija Smina in spatlatensi dioecesi“. (Mon. VII. 413.) Spominje se u darovnici kralja Zvonimira god. 1083. nadbiskupu spljetskomu „in loco qui Smina nuncupatur, i prvo god. 1078. „*tota jurisdictione castrī Albonae, Radosichi et Sminae quae sitae sunt intra montes*“. (Cod. dipl. I. 164.) Po tom znamo, da je župa blizu Labina i Radošića izmedju planinâ. Ona se spominje u darovnici kralja Kolomana god. 1103. (Cod. Dipl. II. 8 totum territorium de Smina) i na crkovnom saboru u Spljetu god 1185. *Spalaten. habeat has Parochias*: Clissam, Scalle Sminam etc. (Cod. Dipl. II. 131.) Kako kaže listina kralja Zvonimira, županija zminjska bijaše *intra montes*: od sjevera joj visoko brdo Crivac i planina Svilaj, od iztoka Zelovo i Sutina, od juga visoka brda od Pragova do Konjskoga, a od zapada Moseć. Medjašila: od zapada županijom zagorskom i kninskom do Rotne gromile, od iztoka i sjevera cetinskom a od juga kliškom. Ona se sterala ravnicom Konjskoga, Prugova, Neborića, dvaju Muća i velike župe Ogorja, do kraj vrbe ili Rotne gromile. Do karlovačkoga mira ona je sačinjavala još osobitu katoličku župu i zvala se Zmino, a pripadalo joj zar i selo Brštanovo u Zagorju. Kasnije se doselilo puno svieta iz Hercegovine i ustrojile se nove župe, te stara izgubila ime i prvašnji naziv.

Gradovi.

1. *Zminj*. Da li je ova župa imala svoje glavno mjesto istoga imena, ne može se znati. Novi naselnici ne zatekoše ga, a nisu znali niti mjesto (županija) kako se zvalo. Mi nagovieštamo, da je grad Zminj bio nad ruševinama latinskoga grada Andetrium, na Muću. Ondje povrh brda, nad selom, opazaju se na više mjesta gromile, koje zovu *gradinom*. Pod istim, u gornjem selu, bila je starinska crkva sv. Marije, kod koje je našast zlameniti nadpis kralja Branimira iz god. 888. sada u zagrebačkom muzeju. Sa sjeveroza-

pada istoga sela ostade ime potoku *Zmijevac*, koji je u davnije doba mogao biti Zmijinac, pod gradom Zminjem.

2. *Nehorić*. Na odignutu humcu sela Nehorića do iztoka, pri podnožju Sutine, bijaše do nazad nekoliko godinâ liepa obla kula grada Nehorića u mučkoj občini, što ga god. 1537. osvojiše Turci, kad i Klis, pa zapustiše. Pri svrsi XVII. vieka iztiče ga biskup Vidović u svojim uspomenama: *Nehorich pulcherrima arx penes Konsko*. Sad je razkopan do temelja.

3. *Konjsko*. Izmedju Nehorića i Klisa, u kliškoj občini, pri plodnu polju, selu na zapad, na podnožju visoka brda, stoji tvrda gradina Konjsko. Mjesto u starim listinama više je puta spomenuto: *quod Conustina nominatur*. (Cod. Dipl. I. 178.) [Rački Mon. VII. 139.] Tvrđjava je visokom četvrtastom ogradom opasana i u njoj su velike dvorane. Cjelokupu ju uzdrži knez Tartalja, kojega djedovima Mletčani ju darovaše za junačvo poslie mira karlovačkoga.

(Nastavit će se.)

